

שיר השירים

א

א. שיר השירים. שיר זה הוא מעולה מכל השירים שעשה שלמה, שנאמר¹ וידבר שלשת אלפים משל, ויהי שירו חמשה ואלף, וזה היה מעולה מכולם. אשר לשלמה. כלומר שעשה שלמה המלך, וכל שלמה האמור בספר זה הוא חול² והוא שלמה המלך, כמו שאפרש.

ב. ישקני מנשיות פיהו. חס ושלום לא היה לב שלמה לדברי חשק ואהבת נשים, אלא דימה אהבת הבורא ואהבת כנסת ישראל לאהבת אהוב ואהובה שאין אהבה גדולה ממנה, כמו שאמר דוד על יהונתן³ נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. וכל זה הספר מדבר כעין משל אהוב ואהובה, כמו שדיבר יחזקאל⁴ ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים ואפרוס כנפי עליך ואכסה ערותך וגו'. ואלבישך רקמה, ואנעלך תחש⁵. ואעדך עדי ואתנה צמידים על ירך ורביד על גרונך⁶ והרבה כאלו, וכך אומרת האהובה שהיא כנסת ישראל מי יתן שישקני אהובי מנשיות פיהו⁷. כי טובים דודיך מיינ. סתם שמחה חשובה אינה כי

1 מלכים א ה, יב. 2 בגמרא שבועות לה, ב אמרינן: כל שלמה האמורין בשיר השירים קודש שיר למי שהשלום שלו, חוץ מזה כרמי לפני האלף לך שלמה (להלן ה, יב), שלמה לדידה, ומאתים לנוטרים את פריו רבנן, וי"א אף זה חול (להלן ג, ז) הגה מטתו שלשלמה ששים, אף זה ולא מיבעי האיך. וכן שנינו במסכת סופרים פ"ה, אות כ: כל השלמות האמורים בשיר השירים כולם קודש חוץ מאחד שהוא חול, ואינו זה הגה מטתו שלשלמה, ויש אומרים האלף לך שלמה, ויתכן שנשמט מספרנו וכצ"ל: הוא קודש חוץ מהאלף לך שלמה שהוא... או אפשר לפרש כוונת רבינו שהוא חול, שהן נמחקין כשאר הכינויין, וכ"כ רבינו בפסקיו לשבועות שם (כת"י) וז"ל: שלמה האמור בש"ש קודש, שיר השירים אשר לשלמה למלך שהשלום שלו כו' פירוש ולא עדיף האי שלמה ממי ששמו רחום וחונן שהן נמחקין, ולא אתא אלא לפרש המקראות שהן מדברין כנגד השכינה עכ"ל. וכ"ה דעת הרמב"ם בפרק ו מהלכות יסודי התורה ה"ט וז"ל: כל שלמה האמור בשיר השירים קדש, והרי הוא כשאר הכינויין (ר"ל שהן נמחקין) חוץ מהאלף לך שלמה, והוא קודש לענין שאם השביע העדים בהם וכפרו חייבים, וכ"כ הריטב"א. אבל הריא"ז בפסקיו לשבועות שם (כת"י) כתב: ומו"ה ביאר שהם נמחקים כמו תנון ורחום, ולי נראה שאינן נמחקים שהקב"ה עצמו נקרא שלמה, שנאמר (שופטים ו, כד) ויקרא לו ה' שלום והרי הוא כשאר כינויין בבי"ה, ועיין מנחת שי כאן. 3 שמואל"ב א, כו. 4 יחזקאל טז, ח. 5 שם, י. 6 שם, יא. 7 גמרא ע"ז לה, א: מאי כי טובים דודיך מיינ. כי אתא רב דימי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע עדיבים עלי דברי דודיך

אם על הסעודה⁸, ועיקר הסעודה אינה כי אם על היין⁹, לפיכך הזכיר היין, ומדבר פנים בפנים ושלא בפנים¹⁰.

ג. לריח שמניך. כמו¹¹ טוב שמן משמן טוב, שהשמועה טובה דומה לשמן טוב, וכשאומר שמניך טובים כאילו אמר שמועתיך טובות¹². שמן תורק. שמן לשון זכר, ומלת תורק הוא כינוי, כמשקל תושב, א"עפ שזה בחולם וזה בשורק, כך פירש רד"ק ז"ל, וכך הוא פתרון המקרא בשביל ריח שמועתיך ידועות ששמן הטוב דומה לשמן תורק. על כן עלמות ובתולות אהבוך.

ד. וכל אחר אומרת לך משכני אחרריך וכולנו נרוצה אחרריך, וכל אחת אומרת אפי' זה הביאני המלך אל תוך חדריו, יותר נגילה ונשמחה בך אם היינו יחד, ונזכירה דודיך שהם טובים מליין. נזכירה הוא כמו¹³ אוכרתה, כלומר, נריח ריחך הטוב. מישרים אהבוך. אומרת האהובה לאהוב, אהבת מישרים בלי תרמית אהבוך הבתולות¹⁴.

ה. שחורה אני. האהובה משבחת עצמה לבנות ירושלים חברותיה ואומרת להם, אעפ"י שאני נראית כאהלי קדר שהם שחורים, אם ארצה אתיפה ואתלבן כירעות שלמה המלך שהם לבנות¹⁵.

ו. שחרחרת. שחורה ואינה שחורה ששזפתני כמו¹⁶ ולא שזפתו עין איה, לשון הבטה וראיה. נחררו הריבו תריבו עמו, כמו¹⁷ לחרתר ריב, ופתרון המקרא אל תראוני שאני שחרחרת כמו שהכני והשחרני השמש שבני אמי דהיינו אחי נחררו בי לריב עמי ושמוני נטרה את הכרמים, ואני לא הייתי רגילה בכך שאפילו כרמי שלי לא נטרתי מעולם.

יותר מיינה של תורה. 8 כדאמרינן בגמרא יבמות מג, ב: בשלמא נישואין בלא סעודה איכא שמחה, אבל אירוסין בלא סעודה מי איכא שמחה. 9 עיין רש"י כאן. 10 פירוש, מנשיקות פיהו לשון נסתר, דודיך לשון נוכח. ובמדרש לקח טוב: ולאחר שאמרו ישראל זה לזה ישקני מנשיקות פיהו כדרך שעשה לאבותינו במצרים, חזוין ואומרים כלפי שכניה כי טובים דודיך מליין. 11 קהלת ז, א. 12 במדרש שה"ש (כת"י הגניזה, מהדורה שלי) עמוד ח: על כן עלמות אהבוך, למה היה יוסף דומה לצלוחית שהיה עליה פקק ולא היה ריחה ניכר, כך כל זמן שהיה בבית אביה לא היו מעשיו ניכרין, וכיון שהורק מכלי אל כלי והלך בגולה בעונות מיד נכרו מעשיו. 13 ויקרא ב, ט. 14 במדרש שיר השירים זוטא: מישרים אהבוך זה אברהם יצחק ועקב, ביושר לבם אהבוך ולא הרהרו בלבם ולא (דנו) [רגנו] אחר דברייך, אמרת לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. (בראשית יג, טו) אמרת לו קח בית קבורה ולא רגן אחרריך. 15 במדרש שיר השירים זוטא: שחורה אני ונאווה, וכי אפשר לשחור להיות נאה, משל למה הדבר דומה לתינוקת בת מלכים שקלקלה בבית אביה ונפשה ויוצאת והיתה מלקטת בשבלים והשחירה, התחילו חברותיה (מחסרות) [מחסדות] אותה, מה היא אומרת להן אל תראוני שאני שחרחרת ששופתני השמש, ואינו דומה אדם שיצא כעור ממעי לאדם שיצא נאה ונתנול, כי נוח לו במהרה לחזור להיות נאה, כך אמרה כנסת ישראל לאומות העולם שחורה אני במעשה העגל ונאווה במעשה המשכן. 16 איוב כה, ז.

ז. הגידה לי מה שאני מתאוה. איכה תרעה את צאנך, ומדבר דרך משל, כאילו היה האהוב רועה והאהובה רועה, ואיכה תרביץ צאנך בצהרים כחום היום, שלמה אהיה כעוטיה וסובבת על עדרי חבריך ואטרה למצאותך. שלמה כמו שלמה, ודומה לו¹⁸ עד שקמתי דבורה, ועוטיה לשון סבוב, מלשון ועוטך עטה כדור¹⁹.

ח. אם לא תדעי לך. אומר האהוב, אם לא תדעי אנא אני רועה, צאי לך ותלכי בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך ותמצא אותי על משכנות הרועים. כלומר, משכני עומד גבוה על כל משכנות שאר הרועים, ומדמה את האהובה שרועה את הגדיים, שדרך האשה לרעות הקטנים שאינן צריכין טורח.

ט. לסוסתי ברכבי פרעה. הי"ד של לסוסתי יתירה, כלומר, אומר האהוב לאהובה את רעיתי אני דימיתך לסוסיה חשובה המנהגת ברכב פרעה, ואמרת בלבי כמה היו נאים לחייך בתורים אין לו דמיון ופתרונו לפי עניינו הם הזוגות המחוברות ברסני הסוסים של רוכבים חדשים. וצוארך היה נאה בחרוזים. במחזורות של אבנים טובות.

יא. תורי זהב נעשה לך. כלומר, מפני שראיתי שהיו נאים לך אמרתי לעשותם לך מזהב, ועל הזהב יהיו נקודות של כסף.

יב. עד שהמלך במסבו. האהובה אומרת כך ומשבחת ואומרת נרדי נתן ריחו, וכל כך היה גדול ריח נרדי שהלך עד המלך שיושב במסבו עם חבריו, ואעפ"י כן ריח דודי היא יותר גדול, שהוא דומה לצרור המור שריחו גדול מן הנרד²⁰, ומי יתן שבין שדי ילין אהובי.

יד. אשכול הכופר דודי לי. כופר נקרא בלע"ז קנפרא שריחו גדול וערב. בכרמי עין גדי. שאותו הכופר גדל בכרמים של עין גדי, ועיר ציפרי נקראת עין גדי²¹.

17 משלי כו, כא. 18 שופטים ה, ז. 19 ישע"י כב, ז. 20 במדרש שיר השירים (כת"י הגניזה) מהדורתי עמוד מא: צרור המור דודי לי, אין לי ערב מכל הבשמים כמור הזה, אף הקבי"ה ראש לכל באי עולם, ולמה הוא מדמה הקבי"ה (למוד) [לצרור] לפי שהקבי"ה אשר כתוב בו את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה' (ירמ"י כג, כד), וצמצם את שכניו בין בדי הארון, שנאמר בין שדי ילין, את מוצא שחבב הקבי"ה את ישראל יותר ממלאכי השרת אשר אחד מהם מפחיד את העולם כולו ולפני השכינה אינו [עומד] אלא א"כ רחוק ממנה ל"ו פרסאות, דכתיב (ישע"י ו, ב) שרפים עומדים ממעל לו, ואם נוגעין הם נזוקין, וישראל עומדין במשכן והשכינה ביניהן ואין אחד מהן נזוק, דכתיב (במדבר ז, פט) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו וגו' מבין שני הכרובים. 21 בדברי הימים ב, ב נאמר: והגם בחצון תמר היא עין גדי, ובבראשית יד, ז כתוב: היושב בחצון תמר, ומתרגם יונתן בעין גדי, ועד היום ידוע כי עין גדי נמצאת צפונית מערבית לים המלח ונקראת חרבות עין גדי, ומ"ש רבינו ועיר צפרי נקראת עין גדי לא מצאתי מקורו. — במדרש שיר השירים (כת"י

לאהבה, ואותה אהבה אני זוכרת עתה, ואני נחליתי ומעלפת ואני מפייסת אתכם שתסמכוני ותחזקוני באשיות. בצלוחיות של יין, שהיין מחזק את האדם²⁶, ותעשו לפני רפידה של תפוחים כדרך שעושים לחולים.

ו. שמאלו היה אז תחת לראשי, ואותה אהבה אני זוכרה ומתעלפת.

ז. השבעתי אתכם בנות ירושלים. אומרת האהובה לחברותיה, אני אשביע אתכם בחיי עצמיכן, שעצמיכן דומות לצבאות או לאילות השדה אם תעירו, כלומר, שלא תעירו ולא תעוררו האהבה שביני ובין אהובי עד שתחפץ האהבה להתעורר היא מעצמה²⁷, כי מיד שאני זוכרת האהבה אני מתעלפת.

ח.ט. קול דודי הנה זה בא. מספרת האהובה לחברותיה, פעם אחת היה מעשה ושמעתי קול דודי שהיה בא ומדלג לבוא אלי במרוצה, והיה דומה דודי לצבי במחיצתו. והנה זה בא ועומד אחר כתלנו ומשגיח מן החלונות לראות ומציץ מן החרכים. משגיח ומציץ לשון הבטה וראיה. חרכים, חלונות, תרגום החלון חרכאה²⁸.

י. ענה דודי ואמר לי קומי לך רעיתי ובואי עמי.

יא.יב. כי הנה הסתו עבר. דהיינו החורף עבר, ועת הגשם חלף ועבר והנצנים והפרחים של אילנות נראו בארץ ועת הזמיר הגיע שהעופות מזמרים בשדה, וקול התורים והיונים נשמע בארץ.

יג. והתאנה חנטה ובישלה פגיה, והבוטר שלה והגפנים הוציאן הסמדר

ממצרים וצהלו כחבצלת, ד"א כשושנה בין החוחים אימתי השושנה נאה כשהיא נראית למעלה מן החוחים, אם נתייבה השושנה הרוח נושבת בחוחים והם מכים אותה. ²⁶ במדרש במדבר רבה פ"ב, ג: חיבה גדולה חבבן הקב"ה שעשאו דגלים כמלאכי השרת, כדי שיהיו ניכרין, ומנין שהוא אהבה לישראל שכך שלמה אומר הביאני אל בית היין ודגלני עלי אהבה, אמר ר' אבהו מה ת"ל הביאני אל בית היין וגו', למה הדבר דומה לעשיר שהיה לו אוצר מלא יין ונכנס לבדוקו ומצאו כולו תומץ, בא לצאת מתוך האוצר ומצא חבית אחת יין טוב, אמר חבית זו עומדת עלי כמלא אוצר, כך ברא הקב"ה שבעים אומות מכולם לא מצא הנייה אלא בישראל שנאמר הביאני אל בית היין. ²⁶ כדאמרינן בגמרא ב"ב נח, ב: בראש כל אסון אנא חמר, באתר דלית חמר תמן מתבעו סמנין. ובגמרא פסחים מב, א: ת"ר שלשה דברים ממעטין את הובל וזוקפין את הקומה ומאירין את העינים, אלו הן פת נקיה, בשר שמן, ויין ישן כו', יין ישן עתיק דעתיקי. ובגמרא שבת קכט, א: הקיזו דם ואין לו מה יאכל, ימכור מנעלים שברגלו ויספיק מהן צרכי סעודה, מאי צרכי סעודה, רב אמר בשר, ושמואל אמר יין, רב אמר בשר חלף נפשא, ושמואל אמר יין סומקא חלף סומקא. ובלקח טוב: הביאני אל בית היין זה הר סיני, ולמה נקרא בית היין מה היין מגדל את הגוף, כך דברי תורה מגדלין לומדיהן, שנאמר (משלי א, ט) כי לויית חן הם לראשן, ואומר (שם ה, טו) בי מלכים ימלוכו שרים ישורו. ²⁷ במדרש שיר השירים רבה ב, ז: מה עד שתחפץ מלכות של מעלה, לכשתחפץ מדת הדין מאליה, אני הוא מביאה בקולי קולות ולא אתעכב, לכך נאמר עד שתחפץ. ²⁸ בראשית-כו, ה.

טו. הנך יפה רעיתי. חוזר האהוב לשבחה, עיניך יונים. עיניך דומים לעיני היונים שאינם נותנין עיניהם אלא לבן זוגם, כך את אינך נותנת [עיניך] אלא בי²⁹.

טז.יז. הנך יפה דודי חוזרת האהובה לשבח את האהוב אף ערשנו רעננה. אף מטתינו היתה ראויה להיות רעננה, שנשמח שנינו יחד במטה אחת, והיו קורות בתינו ארזים ורהיטי בתינו ברותים. כמו ברושים²⁸.

ב

א. אני חבצלת השרון. האהובה משבחת עצמה ואומרת אני דומה לחבצלת השרון, חבצלת הגדלה במישור, ולשושנה הגדלה בעמקים. חבצלת יליין בלע"ז, שושנה רוס"א בלע"ז, ורד"ק ז"ל פירש הפך²⁴.

ב. כשושנה. אומר האהוב לאהובה, אל תדמי עצמך לחבצלת השרון ולשושנת העמקים, שיש מהם הרבה יחד, אלא את דומה לשושנה בין החוחים שהיא יחידה ואין כמוה ביפיה.

ג. כתפוח בעצי היער. חוזרת האהובה לומר לאהוב, גם אתה דומה לתפוח בתוך עצי היער, שהוא יחיד ביפיו ובריחו.

ד.ה. הביאני אל בית היין. מספרת האהובה לחברותיה ואומרת להם. פעם אחת הביאני אהבי אל בית המשחה ושמחנו שנינו יחד²⁶, ודגלנו היה עלי

הגניזה, מהדורת) עמוד מג: בכרמי עין גדי, יש מקום בארץ ישראל ושמו עין גדי, ולמה [מדמהו לעין גדי] בשביל שהוא משובח ועושין שם יין בטהרה לנסכים ולקרובן, ד"א בכרמי עין גדי, אמר הקב"ה חביבה עלי ארץ ישראל מכל הארצות וכת קטנה שיושבין בא"י יותר מסנהדרי גדולה שבתול, דכתיב (ירמיה כט, א) ואלה דברי הספר אשר שלח ירמיה הנביא מירושלים אל יתר זקני הגולה וגו', ומה הוא אל יתר זקני הגולה, אמר הקב"ה ביותר חביבה עלי כת קטנה מזקני הגולה שבא"י מסנהדרין גדולה שבתול לכך נאמר בכרמי עין גדי. ²² במדרש שיר השירים רבה: עיניך יונים מה יונה זו משעה שמכרת בן זוגה עוד אינה ממירה באהר, כך ישראל משעה שהכירו להקב"ה לא המירוהו באהר. ²³ במדרש שיר השירים רבה: ד"א רהיטנו ברותים מקום שהכנינו רהוטים ברותים, המד"א ויצף את קרקע הבית בצלעות ברושים (מלכים א, טו) אמר ר' יוחנן למדה תורה דרך ארץ שיהא אדם מקרה בארזים ומרהיט ברותים שנאמר קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים. ²⁴ במדרש שיר השירים רבה: רבי יודן אמר אני חבצלת, לא היא חבצלת ולא היא שושנה, אלא כל זמן שהיא קטנה הוא קורא אותה חבצלת, הגדילה קורא אותה שושנה, חבצלת. ולמה נקראה חבצלת שתבויה בצילה, אמר ר' אליעזר משל את הצדיקים במשובח שבמינים ובמשובח שבאותו המין, המשובח שבמינים כשושנה ובמשובח שבאותו המין שושנת העמקים, ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש, אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת. ²⁵ במדרש שיר השירים זוטא: כשושנה בין החוחים, כדרך שהשושנה נאה בין החוחים כך ישראל נאים בין האומות, אימתי בשעה שעלו

ונתנו ריח טוב ואומר לי קומי לך רעיתי יפתי מעתה, ובואי עמי וגשמחה שנינו יחד בכרמים ובפרדסים, כדרך הישרים עם אהובותיהם.

יד. יונתי בחגוי הסלע. את רעיתי שדומה ליונה שעומדת בביקועי הסלע ובסתר המדרגה הראיני את מראיך ויפיך ונלך וגשמחה יחד בתוך הכרמים. טו. אחזו לנו שועלים. אומרת האהובה, ואני כשראיתי שאוהבי היה רוצה לשמוח עמי בכרמים, ואני צויתי לעבדי לתקן הכרמים, ואמרת אחזו לנו שועלים שמחבלים הכרמים.

טז. דודי לי אהובי עומד בעבורי שאין לו אהבה אחרת אלא אותי, וגם אני לו שאין לי אהבה אחרת אלא אותו הרועה בשושנים. דומה ריחו כאילו היה רועה בתוך השושנים.

יז. עד שיפוח היום. או כשרצה אהובי להוליכני עמו לשמוח בכרמים, אמרתי לו המתן מעט עד שיפוח היום, עד שתפוח ותנשב רוח צפונית, שמנשבת מחצי היום ואילך²⁹. ונסו הצללים, משש שעות ולמעלה, שיתחיל [היום] לערוב, ואז אצא אחריו, כי אינו טוב לצאת כחום היום, ובין כך וכך טוב דמה לך, כלומר צא והשתעשע ותטייל עד השעה על הרי בתר³⁰.

ג

א. על משכבי בלילות. זה הוא סיפור אחר שמספרת האהובה להברותיה ואומרת להן. עוד פעם אחרת אני הייתי שוכבת על משכבי, ומתוך כך נתאיתי לראות את אהובי ובקשתי שהייתי סבורה שהיה עמדי ולא מצאתיו.

ב. ואקומה מעל מטתי ואסובבה בעיר, הכל כפשוטו.

ג. ואקומה מעל מטתי ואסובבה בעיר, הכל כפשוטו.

ה. השבעתי אתכם בנות ירושלים אומרת האהובה, בחיי עצמיכן שאתן דומות לצבאות ולאילות אם תעירו כלומר, שלא תעירו ולא תעוררו את האהבה שביני ובין האהובי עד שתחפץ האהבה להתעורר מאליה, כי בכל שעה שאני זוכרת האהבה אני מתעלפת.

ו. מי זאת עולה מן המדבר. הכל הוא מסיפור האהובה ואומרת להם, כשהייתי מחזרת ומבקשת אהובי הייתי הולכת במדברות, ומיד כשראני תמה ואמר, מי זאת

29 בגמרא ברכות דף ג ע"ב ב אמרינן: וכיון שהגיע תצות הלילה באה רוח צפונית ונושבת בו, ובגמרא גיטין דף כ ע"ב ב איתא: ארבע רוחות מנשבות בכל יום ורוח צפונית מנשבת עם כולן, שאילמלא כן אין העולם מתקיים, ומיש שרוח צפונית מנשבת מחצי יום לא מצאתי מקורו. 30 עד היום נמצא כפר בדרום ירושלים הנקרא בתיר וסביב לו הרים גבוהים אולי הם היו נקראים הרי בתר, ובלקח טוב: ד"א על הרי בתר על מה שעשו בביתר, אמר ר' יוחנן קל אורינטוס קיסר הורג בביתר פ' אלף ריבוא כמסופר מגמרא גיטין נו, א ובמדרש איכה, אולם העיר בתיר היא מציינים אותה בשפלה בקרבת הים, ור"ג בתרגומו אומר: גיבאל

עולה מן המדבר והולכת יחידה ואינה מתפחדת מן האונסין. כתמרות עשן. כעשן המערכה שמתמרת ועולה זקוף ביושר ואינו נוטה לכאן ולכאן³¹.

ז. הנה מטתו שלשלמה. וכך אמר לי אהובי הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה וגו' מפחד בלילות. שמתפחד שמא יבוא שום אדם לבייש אהובתו באישון לילה ואפילה, שהרבה בני אדם מכניסין עצמם למיתה בשביל אהבת אשה ואת הולכת כך יחידה במדברות.

ט. אפריון עשה לו המלך שלמה לשמוח שם עם אהובתו, כל כך נקשר אדם באהבת האשה ואת הולכת יחידה ואינה מתפחדת.

י. רפידתו הציע בתוך האפריון בגדי זהב מרכבו ארגמן האהיל עליהם אהל וארגמן ביריעה שהיה עליהם לגג, ולאוחל קורא מרכבה, תוכו רצוף. כל תוכו ולבו של שלמה הוא רצוף ושרוף מאהבת אחת מבנות ירושלם. כל כך אדם נקשר מאהבת אשה והאיך לא נפחדת ללכת יחידה, רצוף, שרוף, כמו³² ובידו רצפה.

יא. צאינה וראינה. כמה עושה אדם בעבור אהבת אשה ואהובתו היתה הולכת יחידה ולא היתה מתפחדת שמא יאנסנה אדם.

ד

א. הנך יפה רעיתי. אומרת האהובה כל זה השבח שיבחני אהובי אז כשמצאני, אמר לי הנך יפה רעיתי עיניך יונים. כל השבח עד אני ישנה ולבי ער, עיניך יונים דומים לעיני יונים שאינם נותנים עיניהם אלא לבן זוגם³³. מבעד לצמתך מבפנים לקישוריד, שאת קושרת קישורים בפניך שלא יתראו פניך, ומבפנים לאותן הקישורים עיניך דומים לעיני יונים. שערך הוא לבן וצהוב כעדר העיזים שגלשו וירדו מהר גלעד. גלשו לשון המשכה וירידה ממקום גבוה, תרגום בגבחתו, בגלושתיה³⁴.

ב. שניך הם לבנים כמו העדר של עזים שהם קצובות כמו חרוזות שאינם מפוזרות אחת לכאן ואחת לכאן. שכולם מתאימות. כל שניך הם מתאימות שאין בה שכולה וחסירה.

אלתסטר, פירוש, הרי צופים. 31 כדאמרינן במשנה אבות פרק ה, משנה ה: ולא נצחה הרוח את עמוד העשן, ובגמרא יומא כא, ב: דתניא מעולם לא כיבו גשמים אש של עצי המערכה ועשן המערכה אפילו כל הרוחות שבעולם באות ומנשבות בו אין מזיזות אותו ממקומו, והא אמר רבי יצחק בר אבדימי במוצאי יו"ט האחרון של חג הכל צופין לעשן המערכה נוטה כלפי צפון עניים שמחין ובעלי בתים עצבין, מפני גשמי שנה מרובין ופירותיהן מרקבין, וטה כלפי דרום עניים עצבין ובעלי בתים שמחים מפני גשמי שנה מועטין ופירותיהן משתמרין, וטה כלפי מזרח הכל שמחין, כלפי מערב הכל עצבין, דאזיל ואתי כויקלא ואבדורי לא הוה מיבדר. 32 ישעיה ו, ו. 33 עיין לעיל הערה 22. 34 ויקרא יג, מב.

יב. גן נעול אחותי כלה. וכך היה משבח אותי אהובי: את דומה לגן נעול מלשון גולת עליות⁴¹, ופתרונו כך הוא גל כמו מעין.
 יג. שלחך. הנטיעות שלך ודומה לו⁴² תשלח קציריה עד ים. כפרים קמפר"א בלע"ז⁴³. עם נרד"ם. היא השבולת שפיק"א בלע"ז⁴⁴.
 טו. עורי צפון אומרת האהובה. כשראיתי שאהובי דימני והמשילני לגן נעול, גם אני הייתי מדברת לעצמי כאילו הייתי גן ואמרת עורי רוח צפון בתוך הגן ותכסני רוח דרום שהוא חם ומזיק לגן, והפית את רוח צפון לגני ויזלו בשמיו וגו'.

ה

א. השיב לי אהובי, אני באתי לגני אחותי כלה אריתי. לשון לקיטה, ודומה לו מלשון רז"ל⁴⁵ כמלא אוריה וסלו. ויערי, הוא הקנה שמלא דבש, תרגום סוף, יערא⁴⁶. אכלו רעים ושמחו גם אתם בשמחתנו.
 ב. אני ישנה ולבי ער. אומרת האהובה לחברותיה, אני ישנה פעם אחת ולבי היה ער, ושמעתי קול דודי דופק לפתוח הדלת ליכנס אלי, ואמר פתחי לי אחותי רעיתי. קווצותי הם השערות. רסיסי לילה, לשון זילוף, כמו⁴⁷ לרום את הסולת, וכרביבים על עשב, תרגם כרסיסי מלקושא⁴⁸.
 ג. ואתי השבתי לאהובי, הריני [פותחת] מעתה. פשטתי את כתנתי והאיך אלבשנה ונתעצלתי ולא הלכתי מיד, ודודי שלח ידו מן החור ונגע במנעול כדי לפתוח, ומיד כשראיתי אותו מעי המו עליו.
 ה. מור עובר. מור שריחו עובר למרחוק. על כפות המנעול, ידי נטפו מור מפני שנגעתי על כפות המנעול במקום שנגע אהובי.
 ו. ודודי חמק. נסתר ועבר והלך לו, ואמר לי אל תפתחי לי מעתה. ונפשי יצאה בדברו לי דבר זה.
 ז. רדידי. תכשיט עשוי מעשה רידוד⁴⁹.

דבש הבא מן הציפוי, מאי משמע כדמתרגם רב יוסף (דברים א, מד): כאשר תעשינה הדבורים כמא דנתון דבריאתא ושייטן ברומי עלמא ומתיין דובשא מעישיבי טוריא. 41 יהושע טו, יט.
 42 תהלים פ, יב. 43 כן לועז על אשכל הכפר. 44 גמרא כריתות ו, א: פטום הקסרת הצרי והציפורן החלבנה והלבונה כו' מור וקציעה שיכולת גרד וכרכום, ובערוך ערך שבל ב לועז ג"כ שפיק"א כלעז רבינו. 45 משנה שביעית פרק א, משנה ב, ושם: מלא האורה. 46 שמות ב, ג. — כן פירש רש"י כאן, ורבינו בפירושו לשמואל"א יד, כז: ביערת הדבש, היא החלה שרודין מן הכורת ותרגומו בקינא דדובשא, שעשויה נקבים למושב הדבורים, וזהו אכלתי יערי עם דבשי. פירש רבינו שם אחרת ממה שפירש כאן. 47 יחזקאל מו, יד. 48 דברים לב, ב. 49 הערוך ערך רדיד בפירושו שני כתב: ויש מודמין לו נשאו את רדידי

ג. כחוט השני שהוא אדום כך הם שפתותיך אדומים. רקתך הם הצדעים.
 ד. כמגדל דוד שהוא זקוף ביושר כך הוא צוארך⁵⁰ שאותו מגדל הוא בנוי לתלפיות. תלפיות חסר אל"ף, והיה ראוי להיות לתלפיות, ופתרונו שהוא נאה ללמוד ממנו, כל אומן שרוצה לעשות מגדל הולך ורואה אותו ובונה דמיונו ואלף מגן תלויין על אותו מגדל, וכל שלטי הגבורים מיני כלי זיין הן⁵¹.
 ה. תאמי צביה. שניהם שוים, שאם יהיה דדי אחד גדול מחבירו היה מום⁵² הרועים בשושנים. שריחם נודף למרחוק.
 ו. עד שיפוח היום. וכך אמר לי אהובי אז כשמצאנוני, עד שיפוח היום שתושב רוח צפונית מחצי היום ולמעלה⁵³. ונסו הצללים ויתחיל לערוב. אלך לי בין כך ובין כך לטייל אל הר המור. כי אינו טוב לשמות שנינו יחד כחום היום.
 ז. כלך יפה רעיתי. כשהיה משבח אותי אהובי היה פורט כל יופיי כלל כלל, ואמר כלך יפה ומום אין בך.
 ח. אתי מלבנון. וכך אמר לי אהובי, אילו את כלתי תבואי עמי מלבנון ותאשורי עמי מראש הר אמנה ומראש שניר וחרמון. שכל אלו הם מקומות של סכנה.
 ט. או לבבתני אחותי כלה. כאילו הייתי הולך עם מאה בני אדם. תשורי נעלמה האל"ף, ומשפטו תאשורי והוא לשון הילוך. באחת מעיניך. אפילו באחת מעיניך היית מבטת בי, או אפילו אחד ענק מצורניך הייתי רואה מיד לבבתני. י. וריח שמניך. שם טוב שלך⁵⁴.
 יא. נפת תטופנה. נופת תקרא חלת הדבש⁵⁵.

וכ"פ הראב"ע. 35 במדרש שיר השירים רבה: כמגדל דוד צוארך, זה בית המקדש, ולמה מדרתו בצואר, שכל ימים שהיה בית המקדש בנוי וקיים היו צוארן של ישראל פשוט בין אומות העולם, וכיון שחרב בית המקדש כביכול נכפף צוארן של ישראל, שנאמר (ויקרא כו, יט) ושברתי גאון עונכם זה בית המקדש. ד"א מה צואר זה נתון בגבהו של אדם, כך בית המקדש נתון בגבהו של עולם, ומה זה רוב תכשיטין תלויין בו כך כהונה מבית המקדש ליה מבית המקדש. 36 במדרש שה"ש (כת"י הגניזה, מהדורת) עמוד פב: אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגיבורים, אלף מגדלות היו בירושלים וכל גיבור וגיבור שהיה בעולם היה לו שלט בתוכו, וכולם היו תלויים במגדלו של דוד, ובשעה שהיה מגדלו של דוד מוליק היו כולן דולקין, והיו אורן יוצא מסוף העולם ועד סופו, ואפילו ספינות שהיו מפרשין בים הגדול הולכין לאורן, וכיון שחרב ביתמ"ק חרבו כולן, דכתיב (תהלים מה, יג) סבו ציון והקיפוה ספרו מגדליה שיתו לבכם לחילה, ומהו למען תספרו לדור אחרון, מכאן אנו למדין שעתידין המתים לספר בשבחיו של מקדש ראשון בבנין האחרון. 37 בילקוט שה"ש רמז תקפה: כשני עפרים תאמי צביה, מה השדים הללו אין אחד מהן גדול מחבירו כך לא משה גדול מאהרן ולא אהרן ממשה. 38 עיין לעיל הערה 29. 39 עיין לעיל א, ג. 40 במשנה סוטה פרק ט, משנה יב: משחרב בהמ"ק בטל השמיר ונפת צופים, ואמרינן בגמרא מה, ב: מאי נופת צופים אמר רב סולת שצפה על גבי נפה כו', ורבי יהושע בן לוי אמר זה

י. צח לבן ובריי. דגול מרבבה. במקום שיש רבוא בני אדם הוא דגול גדול ומסומן על כולם כמו הדגל.
 יא. כתם פז. מרגלית טובה. קווצותיו תלתלים. שערותיו עשויין תלים תלים. שחורות כעורב. והוא נוי לאדם לבן ואדום.
 יב. עיניו דומים לעיני יונים הנמצאות על אפיקי מים שאינן פונות אלא לבן זוגן, כך עיני דודי אינם פונות כי אם עלי רוחצות עיני דודי בחלב יושבות על מלאות. לא בולטות ולא שוקעות, אלא יושבות על מלאות למלאות הגומא שלהם.
 יג. לחיו. יש להם ריח טוב כערוגות הבושם מגדלות לחיו מרקחים של בשמים.
 יד. גלילי זהב. כאופני זהב. ממולאים בתרשיש. כך הידים דומות למשבצות זהב העשוי למלאות בו התרשיש. מעיו עשת שן, הבטן שלו דומה לחתיכת השן המכוסה בספירים. שן הוא עצם הפיל. מעולפת. לשון כיסוי, כמו⁵⁰ ותכס בצעיף ותתעלף.
 טו. שוקיו דומים לעמודים של שיש המיוסדים על אדני פז.
 טז. זה דודי. זה דמות דודי כמו שאמרתי לכם, ומפני זה חליתי באהבתו.

ן

א. אנה הלך דודך. אומרת חברותיה, הואיל וכל כך הוא נאה אהובך, אמרי לנו אנה הלך ונבקשנו עמך. שגם אנחנו אנו תואבות לראותו ולהתחבר עמו.
 ב. דודי ירד לגנו וגוי, כפשוטו.
 ג. אני לדודי ודודי לי. ואל תהיו סבורות שיתחבר עמכם דודי הרועה בשושנים. ריחו נודף כאילו היה הרועה בשושנים.
 ד. יפה את רעיתי. שמע האהוב כי האהובה שיבחתה גם הוא חוזר ומשבח אותה. כתוצאה. עיר חשובה⁵¹ ונאה היא כירושלם. המשילה בה, ודימה אותה לה. איומה. לשון אימה⁵² פיקוניוס⁵³ א בלע"ז.
 ה. הסבי עיניך מנגדי. כמו לנגדי להביט אלי⁵⁴. הרהיבונני. לשון הגבהה

והצניפות והרדידים (ישעי' ג, כג) תרגם וכבינתא, וזה פירוש תנן כבינתי לבתי (גיטין יד, סוף ע"ב). 50 בראשית לה, יד. 51 כן פירש הראב"ע, ועיר תרצה נזכרת במלכים"ב טו, יד: ויעל מנחם בן גדי מתרצה, ובלקח טוב: לא למדנו שבח תרצה בכל מקום, ובכל המקרא שכתב מדמה לתרצה, אלא למדרש הוא בא, אמר הקב"ה בזמן שאתם נראין שלמים לפני, בזמן שהייתם עולים ממצרים ברגלים ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את האמורי וגוי (שמות ל, ב), וגם את הצרעה ישלח ה' אלהיך. במ (דברים ז, כ), פירש תרצה לשון צרעה. 52 פירוש, שיש אימה ממנה לכל רואיה, וכ"פ הראב"ע. 53 כן פירש בלקח טוב, וכתב

והתרוממות. שגלשו. לשון ירידה והמשכה למטה, תרגום בגבחתו, בגלישותיה⁵⁵.
 ו. שכולם מתאימות ומיושרות ביושר במחרוזת ואינן מפוזרות אחת כאן ואחת כאן. ושכולה אין בהם אחת מהן אינה חסרה מן השורה.
 ז. כפלח הרימון. כמו הביקוע שהוא טוב טעם ונאה, כך הוא רקתך אלו הצדעים.
 ח. ששים המה מלכות. כלומר, אם היו ששים מלכות ושמונים הפלגשים ועלמות בלי מספר.
 ט. אחת היא יונתי החשובה על כולם, שאין בכלם כמותה. ראוה בנות ויאשרוה. ומה אומרות.
 י. מי זאת הנשקפה כמו שחר וגוי, הנשקפה כלומר, נראית כמו השחר שהולך ומתחזה באורו ובוהרו.
 יא. אל גנת אגוז ירדתי. מספרת האהובה לאהוב, אני הייתי רוצה לרדת אל גינת אגוז פעם אחת, לראות באבי הנחל. לתקן שם מקום שנשמח שם שנינו, ולא ידעתי לילך בדרך שם ותעיתי הדרך עד שנפשי ותאותי שהייתי מתאוה לילך שם, הולכתני ושמתני בתוך מרכבות עמי נדיב, ואמר לי רואי.

ז

א. שובי שובי השולמית. כלומר, בת ירושלם, שירושלים היתה נקראת שלם מתחלה⁵⁶ לכך קורא אותה שולמית. ונחזה בך ונראה ביפיד, ואמרתי להם מה תחזו. כלומר, מה יופי תוכלו לראות בי עכשיו, כמו שהייתם רואים כמחולת המחנים. שהייתי מקושטת בתוך המחולות של מחנות הבתולות, ושם הייתם רואים יופי אבל עכשיו אני טרודה בדרך מה יופי תראו בי.
 ב. והם אמרו לי מה יפו פעמיך. זה היופי אנו רואים בך, פעמיך בנעלים. רגליך הם יפים במנעלים שלך והתחיל לשבחה מן הרגלים. חמוקי ירכיך כמו סתרי ירכיך⁵⁷ חלאים מיני מרגליות.

עוד: ד"א הסבי עיניך מנגדי, זה על דרך געגוע, כאדם שיש לו אשה אהובה מאד, וכל זמן שהוא רואה עיניה בוכות מיד נתמלא עליה רחמים, וכל מה שמבקשת עושה לה על רוב אהבתו אותה, והקב"ה אומר לה לכנסת ישראל הסבי עיניך מנגדי, סבלי עול הגלות ואל תרחקי את הקץ כי עת לכל חפץ. ⁵³* ויקרא יג, מב. 54 במדרש בראשית רבה פרק נו, י: שם קרא אותו שלם, שנאמר (בראשית יד, יח) ומלכי צדק מלך שלם, אמר הקב"ה אם קורא אני אותו יראה כשם שקרא אותו אברהם שנאמר (שם כב, יד) ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה, שם אדם צדיק מתרעם, ואם קורא אני אותו שלם אברהם אדם צדיק מתרעם, אלא הריני קורא אותו ירושלם כמו שקראו שניהם יראה שלם, ירושלם. 55 כן נדרש בגמרא סוכה מט, ב: תנא דבי רב ענן מה דכתיב חמוקי ירכיך, למה נמשלו תורה כירך לומר לך מה

ח.ט. ושדיך דומים לשני אשכלות התמרים. אותזה בסנסיניו. בענפיו ויהיו נא דומים לי שני שדיך לשני אשכלות הגפן.
 י. וחכך נודף כיון הטוב הולך לדודי למישרים. כך הולך חכך לאהבתי ומסלקני מן הדעת, כמו היין הטוב שהשותה אותו הולך למישרים. דובב שפתי ישנים. דובב חכך שפתי ישנים. דובב לשון דיבור.
 יא. אני לדודי. משיבה האהובה ואומרת אני איני עומדת אלא בשביל האהובי. כי כל תשוקתו ואהבתו היא עלי.
 יב.יג. לכה דודי. אומרת האהובה לאהוב לכה ונצא השדה ונלינה בכפרים במקום שאין ריבוי עם, והוא סמוך לכרמים שנוכל להשכים ולילך לכרמים לשמוח בכל שעה שנרצה.
 יד. הדודאים. נראה אם נתנו ריח. דודי צפנתי לך אהבתי. לא גליתי לאהוב אחר אלא צפנתי והצנעתי אותה לך.

ח

א. מי יתנך שהיית לי אח שהייתי נושקת אותך במקום שאמצאך. לא יבזון בני אדם לי. שאם נושקת האהובה לאהוב בפרהסיא היו מבזים אותה. אבל האחות שנושקת לאחיה אינם מבזים אותה.⁶³
 ב. תלמדני. אמי הייתה מלמדת אותי האיך אראה לך אהבתי.
 ג. שמאלו תחת לראשי. מדבר פנים בפנים ושלא בפנים.⁶⁴
 ד. השבעתי אתכם. מדברת האהובה לחברותיה, אני משבעת אתכם שלא תעירו האהבה עד שתחפץ האהבה להתעורר מאליה, כי בזכרי האהבה אני מתעלפת.
 ה. מי זאת עולה. פעם אחת מצא האהוב את האהובה במדבר ואמר, מי זאת שעולה מן המדבר ומתרפקת על דודה. פתרונו לפי ענינו התגעגעה. השיבה לו ואמרה תחת התפוח מצאתיך מתחלה כשהתחילה האהבה, ושם עוררתך

ל. לה. 63 כדמצינו בגמרא שבת יג, א: עולא כי הוה אתי מבי רב הוה מנשק להו לאחיותיה אביחידיהו, ואמרי לה אבי ידיהו. ובמדרש שמות רבה פרשה ה, א: אמרו רבותינו ז"ל כל נשיקות של תפלות הן חוץ גבי, נשיקה של גדולה, נשיקה של פרישות, נשיקה של פרקים. נשיקה של גדולה שנאמר (שמואל"א י, א) ויקח שמואל את פך השמן וישקהו. נשיקה של פרישות (רות א, יד) ותשק ערפה לחמותה. נשיקה של פרקים שנאמר (שמות ד, כז) וילך ויפגשוהו בהר אלהים וישק לו, ויש אומרים אף נשיקה של קרובות אין בה גנאי שנאמר (בראשית כט, יא) וישק יעקב לרחל שהיתה קרובתו. אמר ר' פנחס מעשה היה באח ובאחות שהיה אחד בגוש חלב ואחד מהן בבית מרון, נפלה דליקה בביתו של גוש חלב, באתה אחותו מבית מרון ונפלה עליו והיתה מתבקתו ומנשקתו, אמרה לו איני מרגלת לבוא אליך אלא פחותי להיות אחי באנגקי (צרה דחוקה) ופלטת ממנה. 64 עיין לעיל הערה 10.

ג. שררך אגן. הטבור שלך הוא דומה למזרק של כסף עגול, מלא יין אדום שהוא מזוג במים. אגן כמו⁶⁵ וישם באגנות. הסהר. עגול כמו הירח, תרגום ירח. סיהרא⁶⁷ אל יחסר המזג. מן האגן, אלא תמיד הוא מלא מיין מזוג ואז נראה יפה למאד. ערמת חטים. כמו כרי של חטים שהוא רחב מלמטה וצר מלמעלה. והיתה אותה הערימה סוגה בשושנים.

ה. השן. עצם הפיל. עיניך ברכות. הם מעינות מים שהיו בחשבון על שער בת רבים. חשבון הוא שם מקום, ומפני שהיו נאות אותם הבריכות והיו ידועות להם ביופין, לפיכך המשילו עיניה להם. אפך. החוטם שלך הוא זקוף בשוה וביושר כמגדל הלבנון שאותו המגדל צופה פני דמשק, וידוע היה להם אותו מגדל⁶⁸.

ו. ככרמל. בהר הכרמל שהוא נאה על כל ההרים⁶⁹ ודלת ראשך הם השערות המודלות ויורדות מלמעלה למטה, ודומה לו⁷⁰ הדלה עליה את הגפן. מלך אסור ברהטים. כמו⁷¹ רהיטנו ברותים, ופתרונו, אפילו המלך מתאוה להיות אסור וקשור על רהיטי ביתה להסתכל תמיד ביפך, כך פירש רד"ק ז"ל, ועוד יש לפרשו כמו⁷² ברהטים בשקתות המים, וזה הרהטים האמור כאן הם המרזבים העומדים אצל גג הבית להוציא גשמי הגג לחוץ, ובאותם הרהטים מתאוה המלך להיות אסור וקשור להיות מסתכל ביפך.

ז. מה יפית ומה נעמת. עד כאן סיפרה האהובה לאהוב, כך וכך אמרו לי רואי כשראו, ועכשיו משיב. לה האהוב ואומר לה, מה יפית ומה נעמת את אהבה בהתענגו יחד.

ירך בסתר אף דברי תורה בסתר, והיינו דא"ר אלעזר מה דכתיב (מכה ה, ח) הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך, עשות משפט זה הדין, ואהבת חסד זו גמילות חסדים, והצנע לכת עם אלהיך זו הוצאת המת והכנסת כלה לחופה, והלא דברים ק"ו ומה דברים שדרכן לעשות בפרהסיא אמרה תורה הצנע לכת, דברים שדרכן לעשות בצנעא על אחת כמה וכמה. 56 שמות כד, ו. 57 תהלים ה, ד. 58 במדרש שיר השירים זוטא: אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק, זה בית יער הלבנון שהיה אדם עומד בראשו ומונה כמה בתים יש בדמשק. 59 כדאמרינו במדרש תהלים מזמור סח, ט: ר' נתן אומר כיון שביקש הקב"ה ליתן תורה לישראל בא כרמל מאספמיא ותבור מבית אלם, וזה שנאמר בקבלה (ירמ' מו, ח) חי אני נאום המלך ה' צבאות שמו, כי תתבור בהרים וככרמל בים יבוא, זה אומר נקראתי הר תבור עלי נאה שתשרה שכינה לפי שאני גבוה מכל ההרים ולא ירדו עלי מי המבול, וזה אומר אני נתמצעתי בתוך ועלי עברו את הים, אמר הקב"ה כבר נפסלתם לפני בגבהות שיש בכם, כולכם פסולים לפני, אמרו לפניו וכי משוא פנים יש לפניך או שמא אתה מקפח שכרנו, אמר להם הקב"ה הואיל והטרתחם לפני בשביל כבודי אשלם לכם שכר הרי נתתי להר תבור תשועה לישראל בימי דבורה, שנאמר (שופטים ד, ו) ומשכת בהר תבור, ובהר הכרמל תשועה לאליהו, שנאמר (מלכים"א יח, כ) ויקבוץ את הנביאים אל הר הכרמל. 60 משנה סוכה פרק א, משנה ד. 61 לעיל א, יו. 62 בראשית

לאהבתי. שמה חבלתך אמך שמה באותה האהבה ילדתך. כלומר, במזל האהבתי נולדת. חבלתך וחבלה לשון חבלי יולדה.

ו. רשפיה. גחליך. שלהבתיה. כלומר, שלהבת גדולה, וכן כל מלה כשרוצה להגדילה סומך אותה אצל השם הנכבד ⁶⁵ כגון זה, וכגון ⁶⁶ ארץ מאפליה, וכגון ⁶⁷ עיר גדולה לאלהים, וכגון ⁶⁸ ותהי לחרדת אלהים.

ה. אחות לנו קטנה. מספרת האהובה לחברותיה, פעם אחת אמר אהובי לחברי אחות אחת יש לנו שהיא קטנה והיה אומר עלי שאני אהובתו ועדיין היא נערה ושדים אין לה. מה נעשה. לאחותינו ביום שידובר בה. כלומר, מתפחד אני שמא יפתוה בני אדם לכשתגדיל, שידברו על לבה ויפתוה.

ט. אם חומה היא צריכה נבנה עליה טירת כסף, ואם דלת היא צריכה נצור עליה לוח ארז. נצור לשון עיר נצורה ⁶⁹.

י. אני חומה אומרת האהובה, נודע לי מה שהיה אומר אהובי עלי והשבתי לו, אני חומה ושדי כמגדלות. כלומר, גדולה אני, והרי שדי הם גדולות כמגדלות, ואעפ"כ אני דומה לחומה חזקה וקשה אני להתפתות מאחרים אלא לך. אז הייתי בעיניו, כשהשבתי לו כך כמוצאת שלום.

יא-יב. כרם היה לשלמה. אומר האהוב, כרם אחד היה לשלמה המלך בבעל המון, ונתן שלמה את הכרם לנוטרים לשכירים שישמרוהו ויאכלו את פריו, ויביא השכיר שכר פריו אלף כסף. אני איני רוצה לעשות כן אלא כרמי שלי לפני. אני רוצה לשומרו ולאכל פריו. האלף לך שלמה. אומר האהוב, האם שכירות שתטול משכירות כרמך יהיה שלך, איני מתאוה לשכירות כזה. ומאתים לנוטרים את פריו. ומאתים כסף שהיה נותנים לי שכרי בשביל אכילת פריו של כרמי יהיו שלהם, איני רוצה שכר כזה, ליתן כרמי לאחרים.

יג. היושבת בגנים. אומר האהוב לאהובה, את האהובתי היושבת בגנים שחברים מקשיבים לשמוע לקולך השמיעיני נא את קולך והראיני את אהבתך.

יד. השיבה לו האהובה ברח דודי עכשיו על הרי בשמים שהוא במקום היחוד ושם אשמיעך את קולי ואראה לך את יפיי, שבמקום הזה הוא מקום מפורסם שהרבים מצויים שם בו.

נשלם פירוש שיר השירים

65 כן פירש הראב"ע. 66 ירמיה ב, לא. 67 יונה ג, ג. 68 שמואל א, יד, טו.

69 ישעיי א, ח.

מגילת רות

א

- א. ויהי בימי שפוט השופטים. כשהיו מתפרנסים ישראל על ידי השופטים, קודם שמלך שאול ¹, והיה בימי אבצן, ואמרו רבותינו ז"ל ² אבצן זה בועז. וילך איש. הלך מחמת הרעב, כמה דאת אמר רעב בעיר פור רגלך ³.
ב. אפרתים. על שם המדינה שנקראת אפרתה ⁴.
ד. נשים מואביות. ונתגיירו ⁵.

1 בגמרא בבא בתרא טו, ב: וא"ר יוחנן מאי דכתיב ויהי בימי שפוט השופטים, דור שפוט את שופטיו, אומר לו טול קיסם מבין (עיניך) [שיניך] (כ"ג מדרש זוטא) אומר לו טול קורה מבין עיניך, אומר לו כספך היה לסיגים, אמר לו סבאך מהול במים (ישעיי א, כב).
2 שם צ, א — כל הפיסקא לשון רש"י. 3 גמרא בבא קמא ס, ב: ת"ר רעב בעיר פור רגלך, שנאמר (בראשית יב, י) ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור, ואומר (מלכים ב ז, ד) אם אמרנו נבא העיר והרעב בעיר ומתנו שם. מאי ואומר וכ"ת היכא דליכא ספק נפשות, אבל היכא דאיכא ספק לא, ת"ש לכו ונפלה אל מחנה ארם אם יתינונו ונחיה. במדרש רות רבה פרשה א, ד שואל: והא תניא בשעת הדבר, בשעת המלחמה כנוס הרגל, ובשעת רעבון פור הרגל, למה נענש אלימלך, על ידי שהפיל לבן של ישראל עליהן. לבולטיין (עשיר) שהיה שרוי במדינה והיו בני המדינה סבורין עליו ואומרים שאם יבואו שנת בצורת הוא יכול לספק את המדינה עשר שנים מוזן, כיון שבאת שנת בצורת יצתה לה שפחתו מעילת בסידיקי וקופתה בידה, והיו בני המדינה אומרים זהו שהיינו בטוחים עליו שאם תבוא בצורת הוא יכול לפרנס אותנו עשר שנים, והרי שפחתו עומדת בסידיקי וקופתה בידה. כך אלימלך היה מגדולי המדינה ומפרנסי הדור, וכשבאו שני רעבון, אמר, עכשיו כל ישראל מסבבין פתחי, זה בקופתו, זה בקופתו, עמד וברח מפניהם, הה"ד וילך איש מבית לחם יהודה. 4 כדכתיב שמואל א יו, יב: ודוד איש אפרתי. ואתה בית לחם אפרתה (מיכה ה, יא). בשמואל א, א מפרש רבינו אפרתי בעבור שהיה דר בהר אפרים נקרא אפרתי כי הלויים היו מפורזים בכל שטחי ישראל כו'. פירש שם לפי הענין שנאמר באלקנה שהיה לוי וגר בהרי אפרים. וכאן פירש לפי הענין שנאמר בבית לחם יהודה, וברות רבה פ"ב, ב"ה: ד"א אפרתים, ר' פנחס אמר כל אותה העטרה שנתעטר אפרים מיעקב אבינו בשעת פטירתו מן העולם, אמר לו אפרים ראש השבט, ראש הישיבה המעולה והמשובח שבבני יהיה נקרא לשמך בן תוחו בן צוף אפרתי (שמו"א א, א). וירבעם בן נבט אפרתי (מלכים א יא, כו). ודוד בן איש אפרתי. מחלון וכליון אפרתים. 5 במדרש רות רבה פרשה ב, ט"ד: וישאו להם נשים מואביות, תני בשם ר' מאיר לא גיירום ולא הטבילו אותם, ולא היתה הלכה להתחדש ולא היו נענשים עליהם עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית (פירוש), עדיין עוד לא נתחדשה ההלכה זו, לפיכך לא גיירום, דאילמלי נתחדשה